

מאפייני הקרן המועדת דודי מוסקוביץ'

פתיחה

- א. הגדרת השור המועד
- הצורך ב-3 נגיחות
 - מחלוקת ר' מאיר ור' יהודה
 - מה גורם לשור ליגח
 - מה מועילה השמירה בחצר
 - דעת ר' מאיר
 - דעת ר' יהודה
 - ר' יוסי ור' שמעון
- ב. הנגיחות ההופכות את השור למועד
- מועד למין אחד
 - פעולת דפוס הנגיחות של השור
 - ניסיון הכרעה
- ג. יכולת ליגח כתנאי מחייב למועדות
- אדם אית ליה מזלא
 - סיכום
- ד. סיכום כללי.

פתיחה:

מטרת כתיבת מאמר זה היא ניסיון להגדיר את מאפייניו של השור המועד. אין הכוונה למאפייני תשלומים, או צורת החלת דין התשלומים על השור המועד, אלא הכוונה היא לאפיון הגורמים המביאים לכך ששור ייחשב למועד, מבחינת השור עצמו. (מעבר לגורמי ההעדאה בב"ד) אנו יודעים מהתורה כי שור שנוגח פעם אחת נחשב כשור תם, ורק לאחר ש"שור נגח הוא מתמול שלשום והועד בבעליו"¹ הרי שיוגדר השור כשור מועד. אנו ננסה להסביר מה משמעות "שור נגח הוא מתמול שלשום" לעניין זה.

הגדרת השור המועד

הצורך ב-3 נגיחות

מצינו בתורה שכדי ששור ייחשב למועד יש צורך ב-3 נגיחות. אך כפי שנראה בהמשך ישנם סוגים שונים של מועדות. ולכן, מובן שלא כל 3 נגיחות יהפכו את השור למועד לכל דבר, אלא יש צורך בדברים נוספים מעבר ל-3 נגיחות כלשהן.

¹ שמות כא, כט

לכן, יש להבין מהו הצורך ב-3 נגחות. לעניין זה הגדיר הקהילות יעקב² שישנה מחלוקת בין המהר"ם מרוטנברג לרבינו פרץ בדבר הצורך ב-3 נגחות. ע"פ המהר"ם מרוטנברג 3 הנגחות גורמות לשור להתרגל ליגח, לעומת מצבו הנורמאלי של השור בו הוא בד"כ לא נוגח. ואילו רבינו פרץ סובר ש-3 הנגחות הן ראייה לכך שהשור הזה בטבעו נגחן. (ואמנם טבעו יכול להשתנות אם לא יגח מספר פעמים ויחזור לתמותו)

אך בכל מקרה היוצא מדברים אלו הוא ששלושת הנגחות אומרות לנו שלאחר 3 נגחות השור כבר רגיל ליגח, בין אם הדבר היה כבר מתחילה כטבע השור, ובין אם השור התרגל לכך עתה.

מחלוקת ר' מאיר ור' יהודה

המשנה³ מגדירה איזה שור תם ואיזה מועד. ובהגדרה זו נחלקו ר' מאיר ור' יהודה. מלבד מחלוקת זו אנו מוצאים מחלוקת נוספת במסכתנו בין רבי מאיר ורבי יהודה, בעניין השוורים. יש ליתן את הדעת האם יש קשר בין מחלוקת אחת לרעותה, וע"פ מחלוקת אלו ננסה להגדיר מהו בדיוק השור המועד.

המחלוקת הראשונה עליה אנו מדברים מופיעה בפרק ב' משנה ד':

איזה הוא תם ואיזה הוא מועד מועד כל שהעידו בו שלשה ימים ותם משיחור בו שלשה ימים דברי רבי יהודה ר' מאיר אומר מועד שהעידו בו שלשה פעמים ותם כל שיהו התינוקות ממשמשין בו ואינו נוגח

הגמרא שחוקרת בטעם המחלוקת אומרת שר' יהודה סובר שיש צורך ב-3 נגחות ב-3 ימים כדי להגדיר שור כמועד, כי זהו לשון הפסוק: "מתמול שלשום" הרי שני ימים קודמים ויחד עם היום הרי שלושה ימים.

לעומתו ר' מאיר סובר בק"ו שגם על 3 נגחות באותו יום יהיה השור למועד. לפי ש'ריחק נגחותיו חייב, קירב נגחותיו לא כל שכן?⁴

המחלוקת הנוספת מובאת במשנה האחרונה בפרק ד'⁵:

קשרו בעליו במוסרה ונעל בפניו כראוי ויצא והזיק אחד תם ואחד מועד חייב דברי רבי מאיר רבי יהודה אומר תם חייב ומועד פטור שנאמר (שמות כא) ולא ישמרנו בעליו ושמור הוא זה רבי אליעזר אומר אין לו שמירה אלא סכין

כלומר ישנן שלוש דעות בכל הקשור לחובת השמירה על שוורים:

² סימן כט בבא קמא, עיין שם

³ בבא מציעא, דף כג ע"ב.

⁴ שם, דף כד ע"א.

⁵ שם, דף מה ע"ב.

רבי מאיר – תם ומועד צריכים שמירה מעולה.

רבי יהודה – תם צריך שמירה מעולה ומועד צריך שמירה פחותה.

רבי אליעזר – מועד אין לו שמירה אלא סכין. (אין התייחסות לתם).

הגמרא שם מעמידה את מחלוקת ר' מאיר ור' יהודה במחלוקת האם סתם שוורים בחזקת שימור קיימי. (האם סתם כך שוורים נשמרים ע"י בעליהם גם ללא ציווי התורה)⁶.

לדעת ר' מאיר סתם שוורים לאו בחזקת שימור קיימי (שוורים רגילים אינם שמורים ע"י הבעלים) ולכן אין פה ריבוי אחר ריבוי.

לדעת ר' יהודה סתם שוורים בחזקת שימור קיימי (שוורים רגילים נשמרים בידי בעליהם), ולכן קיים פה ריבוי אחר ריבוי.

להסבר מפורט יותר של העניין נחזור בהמשך.

את ההבדל בין שמירה פחותה לשמירה מעולה אנו רואים בפרק שישי⁷, שם אומרת המשנה "ונעל בפניה כראוי" ומבינה הגמרא ש'כראוי' היינו שמירה פחותה. ומגדירה הגמרא מהי שמירה כראוי: "ת"ר איזהו כראוי ואיזהו שלא כראוי? דלת שיכולה לעמוד ברוח מצויה זהו כראוי. שאינה יכולה לעמוד ברוח מצויה זהו שלא כראוי" כלומר שמירה פחותה (כראוי) היא שמירה שעומדת ברוח מצויה, ולפי זה שמירה מעולה היא שמירה שעומדת אף ברוח שאינה מצויה.

מה גורם לשור ליגח?

לפני שננסה לעמוד על השיטות השונות של ר' מאיר ור' יהודה, יש להבין מהו הגורם לכך ששור כלשהו יגח בהמות אחרות או אפילו בני אדם.

מעצם העובדה שהתורה הקלה בשור תם בכך שעל נזקו משלמים רק חצי נזק, מובן שצורת נזק זו נחשבת כדבר **משונה**, כלומר הדבר יוצא דופן ולא צפוי מבחינתנו. הדבר אומר שאין

⁶ בהסבר המילים "סתם שוורים בחזקת שימור קיימי" מצינו שני מקורות בגמרתנו, ובכל אחד מהם משמעות המילים הללו שונה: בדף ט"ו משמעות המילים 'בחזקת שימור' היא כי השוורים שומרים על עצמם, וסתם כך בני האדם לא היו שומרים על שווריהם, ולכן חיוב התורה לשלם הוא קנס שמטרתו לגרום לאנשים לשמור. לעומת 'לאו בחזקת שימור קיימי' שלדעה זו השוורים אינם שמורים מעצמם. כך לשון רש"י בדף ט"ו. ד"ה לאו בחזקת שימור קיימי – שרגליו בנגיחה וצריכין שמירה.

לעומת זאת בדף מה: נאמר 'בחזקת שימור' ביחס לשמירת הבעלים. דהיינו, שוורים שהם בחזקת שימור הם שוורים שבעליהם שומרים עליהם, ואילו שוורים שאינם בחזקת שימור הם שוורים שאין בעליהם שומרים עליהם, וכך אומר שם רש"י בד"ה לאו בחזקת שימור קיימי – אין אדם משמר שורו כלל אלא מניחו ויוצא. ולפי הגמרא שם מטרת חיוב התורה לשלם אם נסבור כי סתם שוורים בחזקת שימור קיימי היא להוסיף שמירה מעולה על השמירה הפחותה שסתם כך הייתה קיימת קודם לכן.

והפירוש השונה של 'סתם שוורים בחזקת שימור קיימי' מוכרח מתוכן שתי הסוגיות. כיון שאנו מדברים כרגע על הסוגיא בדף מה: הרי שאנו נסביר כי 'סתם שוורים בחזקת שימור קיימי' היינו שסתם כך בני האדם שומרים על שווריהם, אך יש להדגיש כי אין זו הכוונה בדף טו.

⁷ שם, דף נה ע"ב.

דרכו של השור ליגח מעצם טבעו וככל הנראה דבר חיצוני כלשהו עורר אותו ליגח אם בכל זאת הוא נגח.

לעומת זאת שור מועד נחשב כדבר שדרכו ליגח באופן כללי, כפי שאומרת הגמרא: "כיון דאייעד אורחיה הוא"⁸. יכולנו לחשוב ע"פ מקור זה ששור מועד מסוכן כיון שעלול ליגח גם ללא גורם חיצוני כלשהו שמעורר אותו. ונגיחתו נובעת רק מכך שטבעו הוא עצבני ונוטה לנגיחות. אך ממקורות אחרים ברור שאין הדבר כן, שהרי גם בגדרי השור המועד אנו מוצאים מקרים נקודתיים שלגביהם השור לא ייחשב כמועד. כך למשל שור המועד לסירוגין⁹ (שנוגח כל בהמה שנייה) לא ייחשב מועד לגבי בהמה שע"פ דפוס ההתנהגות שלו, הוא איננו אמור ליגח. לכאורה מכאן מוכח שאין אנחנו מסתכלים על השור המועד כשור שנוגח ללא שום סיבה, אלא גם שור זה מתעורר ליגח אך ורק מחמת גירוי חיצוני כלשהו שעורר אותו לנגיחה זו.

כפי שראינו, יש גם מקום לחלק בין סוגי הגירויים השונים שיכולים להיות מופעלים על השור. וכך ייתכן ששור ייחשב מועד רק לסוג מסוים של גירוי: "שמע קול שופר ונגח, קול שופר ונגח, קול שופר ונגח, נעשה מועד לשופרות"¹⁰

אך גם בצורת החילוקים שבין סוגי הגירויים יכולות להיות מספר שיטות. כך למשל, רב זביד טוען שמועד לשוורים נחשב כמועד לכל הבהמות, שכן הוא ככל הנראה תופס שאין סיבה לחלק בין גירויי הבהמות השונות. ואילו רב פפא סובר שמועד לשוורים לא נחשב מועד לבהמה אחרת.

כמו-כן ניתן לחלק חלוקה כללית ורחבה בין גירויים שמגיעים אל השור במשך היום-יום והם צפויים ושכיחים יותר, לגירויים קיצוניים יותר שקשה יותר לצפות אותם, ואין חשש סביר שהשור ייפגש איתם ביום-יום. ע"פ חלוקה כללית זו נמשיך לבאר את דעות ר' מאיר ור' יהודה.

מה מועילה השמירה בחצר

יש להבהיר ששור השמור בחצר, שמור רק מבחינה זו שבמצבו הרגיל הוא איננו יוצא מן החצר. אבל אם יקרה משהו שיגרום לשור להתעצבן כאשר הוא בתוך החצר, ולהגיע למצב בו הוא מסוגל ליגח בדברים שונים, הרי שהשור יכול יהיה לצאת בעצמו מן החצר ואפילו אם הוא שמור בשמירה מעולה.

⁸ שם, דף ד ע"א.

⁹ שם, דף לז ע"א.

¹⁰ שם, דף לז ע"ב.

ראיה לכך רואים בקשר למי שהניח את בהמתו בחמה: "מידע ידעת דכיון דשבקתה בחמה כל טצדקא (= תחבולות) דאית לה למיעבד עבדא ונפקא"¹¹ כלומר, כל מהות השמירה בחצר היא לגרום לכך שהשור לא יצא מן החצר במצבו הנורמאלי, ובחוף ייחשף לגירוי כלשהו שיגרום לו ליגח. אבל לכאורה עדיין קיים החשש שגירוי כלשהו יגיע אל השור כאשר הוא נמצא בחצר השמורה. הדבר הוא כך לפי ששור שמור הוא לא שור המצוי בחצר מכוסה לגמרי, אלא מדובר בשור המוקף בגדר העשויה בסה"כ מכמה ענפים, ולא מעבר לכך. (כפי שנהוג לעשות היום) ולכן בוודאי שהשור יכול להביט אל מעבר לגדר. ההבדל היחיד בין סוגי הגדרות הוא בעמידות של הגדר בפני רוח שאינה מצויה.

לכן, יוצא ששמירת השור בחצר רק מרחיקה את הסבירות לכך שגירוי יוצא דופן כלשהו יגיע אל השור, אך לא מבטלת לחלוטין את האפשרות הזו. וברגע ששור ייתקל בגירוי שיפעיל אותו, הרי שהגדר לא תמנע ממנו מלצאת החוצה ולהזיק. אך כמובן שישנם גירויים מסוימים שצפוי שיגיעו אל השור גם כאשר הוא שמור בחצרו, לעומת גירויים אחרים שצפוי שהשור כלל לא ייתקל בהם. כך למשל, צפוי ששוורים שונים (שיכולים להיחשב כגירוי נורמאלי) ייהלכו לפני השור השמור בחצרו, אך לא צפוי שהשור ישמע קול שופר כאשר הוא נמצא בחצר, אלא הדבר יכול לקרות לכל היותר כאשר נמצא השור ברה"ר.

דעת ר' מאיר

ר' מאיר סובר שסתם שוורים לאו בחזקת שימור קיימי, כלומר ללא ציווי התורה לשמור על שוורים, לא היו בני האדם שומרים על שווריהם. ולמה לא ישמרו על שווריהם? לפי שנגיחת השור היא דבר מאד לא סביר וכל-כך לא מצוי עד שאף אדם נורמאלי לא יחשוש לדבר כזה, כשמדובר בבהמה חשובה ושימושית כמו השור. כלומר, כיון שהאדם נצרך לשורו (או לכל בהמה אחרת) ומדובר באחד הדברים החשובים שלו, הרי שהאדם מכיר את השור, ואין הוא חושש כלל ששור מעין זה עלול ליגח.

לכן, הייתה צריכה התורה לחדש את חובת השמירה על שוורים. כאשר כתבה התורה שישנה חובה לשלם על נגיחת השור התם, הבנו שישנה חובה לשמור על שור זה. כלומר, מכאן למדנו שיש לשמור על שור תם יותר מהשמירה הטבעית שבני האדם שומרים על שור זה. וכיון שסתם כך בני האדם לא שומרים כלל על שווריהם, הרי שיש לשמור שמירה פחותה על שור תם.

¹¹ שם, דף נו ע"א.

ובפרשת שור מועד הוסיפה התורה "ולא ישמרנו" משמע שישנה חובת שמירה נוספת. מכאן שיש לשמור על שור מועד בשמירה מעולה. (לאחר חידוש זה, שור תם נלמד משור מועד, לפי ר' מאיר, לחיוב שמירה מעולה)

ניתן להסביר זאת כך: החיוב הראשוני של התורה חידש שיש לשמור על שור מגירויים רגילים ויום-יומיים, וברור שגירויים מסוג זה סבירים יותר.

לאחר מכן חידשה התורה חובת שמירה נוספת המחייבת אותנו לשמור על השור אפילו מגירויים יוצאי דופן, שעלולים להגיע אליו, שגם הם עלולים להגיע אל השור ולגרם לו ליגח. גירויים אלו יכולים להיות קיצוניים יותר, ולמרות שאינם סבירים, כאשר הם יתרחשו, הגיוני יותר ש'פעילו' את השור.

יוצא ע"פ זה שהתורה לא חילקה בין סוגי הגירויים השונים שמשפיעים על השור, וקבעה שישנה חובה על האדם לשמור על שורו מכל גירוי אפשרי.

ממילא, שור שנגח שלוש פעמים ייחשב מועד, ואין זה משנה אם נגח כתוצאה מגירוי יום-יומי או מגירוי קיצוני ויוצא דופן שהשפיע עליו ליגח.

עתה אומר ר' מאיר, שאם התורה הגדירה ששור ש-3 גירויים גרמו לו ליגח, בתדירות של 3 ימים – נחשב כשור מועד. ודאי ששור שהגירויים השפיעו עליו בתדירות גבוהה יותר ייחשב גם הוא למועד, שהרי הדבר הוכיח שהשור רגיש יותר לגירויים השונים. וכיון שהתורה לא חילקה בין סוגי הגירויים הרי שהשור ייחשב כמועד לאחר 3 הנגיחות ולא חשוב אלו גירויים בפועל 'הפעילו' את השור. "ריחק נגיחותיו חייב, קירב נגיחותיו לא כל שכן?"¹²

אבל גם לאחר שהשור נחשב כשור מועד, **הרי שיתכן שבפועל הדבר היחיד שגורם לו ליגח הוא רק גירוי קיצוני**, שאין סיבה הגיונית לחשוש מפניו במצב נורמאלי.

לכן, כל שור מחויב בשמירה מעולה, כדי לנסות ולמזער עד כמה שניתן את המצבים בהם השור נתקל בגירויים קיצוניים אלו. כלומר, האדם נדרש לחשוש למצבים יוצאי דופן של רוח שאינה מצויה, כדי להרחיק עד כמה שניתן את השפעת הגירויים הקיצוניים. ההגדרה של גירויים קיצוניים אלו היא שהם גירויים שקיימים בעיקר ברה"ר, אך לא יגיעו מעצמם אל מקומו של השור, ולכן הם דברים שהשור לא רגיל אליהם ביום-יום. כיון שכך יש מקום לחייב שמירה מעולה על השור כדי לוודא שבכל מקרה השור לא ייתקל בגירויים כאלו.

¹² שם, דף כד ע"א.

וכיצד יחזור השור להיות תם? כאשר "ותם כל שיהו התינוקות ממשמשין בו ואינו נוגח" – כלומר כאשר גירוי קיצוני מאד עדיין לא מצליח להפעיל את השור ליגח. תוס'¹³ מציין שדבר זה לא דווקא הוא, אלא גם ר' מאיר מודה שאם שלושה ימים השור לא נגח, הוא יחזור לתמות. אלא שמה שאמר כאן זה ראייה לכך שהשור חזר לתמות אפילו לפני שעברו ג' ימים. והדבר מתאים ע"פ הסברנו, שהתורה לא חילקה בין סוגי הגירויים השונים המשפיעים על השור, ולכן ברגע שאנו רואים שכל סוג שהוא של גירוי לא משפיע על השור, הרי שניכר שהשור תם. ראייה לכך שגירויים לא מפעילים את השור יכולה להיות גירוי קיצוני אחד שמופעל על השור, או ג' ימים יום-יומיים שבהם נחשף השור לגירויים נורמאליים ועדיין הוא איננו נוגח.

דעת ר' יהודה

ר' יהודה סובר שסתם שוורים בחזקת שימור קיימי, כלומר גם ללא ציווי התורה היו האנשים שומרים על שווריהם לפחות בשמירה פחותה.

נראה שר' יהודה מבין שלמרות שאין זה סביר ששוורים יגחו, הרי שבני האדם כן חוששים מגירוי יום-יומי שעלול להגיע אל השור ולהפעיל אותו, ולכן מנסים הם למנוע מגירויים כאלה מלהגיע אל השור עד כמה שניתן.

כיון שהתורה חידשה חובת תשלומים על שור תם, מובן שישנה חובת שמירה נוספת על שור זה – והיא שמירה מעולה. דהיינו, התורה חוששת אף למקרים קיצוניים של גירויים יוצאי דופן, ולכן היא מנסה לוודא שאפילו במצבים קיצוניים כרוח שאינה מצויה, יישאר השור שמו.

אך כשהתורה קבעה שגם בשור מועד יש לשמור, הרי שמדובר בריבוי אחר ריבוי. כלומר מכיון שכבר הכרחנו את השמירה הטובה ביותר על השור התם, ברור שהשמירה אותה חייבה התורה בשור מועד, היא שמירה שונה, ובהכרח ברמה פחותה מזו של השור התם, ולכן מובן שעל השור המועד יש צורך בשמירה פחותה בלבד.

הדבר לכאורה נראה מוזר מאד, שהרי ההיגיון מחייב שעל השור המועד יש לשמור יותר מאשר על השור התם. אך נראה שיש להסביר לדעת ר' יהודה שהתורה חילקה בין סוגי הגירויים השונים המשפיעים על השור.

¹³ שם, דף כג ע"ב, תוס' ד"ה שיהו התינוקות

דהיינו, התורה אמנם חוששת ששור עלול ליגח מחמת גירוי יוצא דופן ולא יום-יומי שהופעל עליו, ולכן השור התם מחויב על נגיחה זו. אבל התורה לא חוששת לדבר עד כדי כך שתגדיר שור מועד מחמת 3 נגיחות כאלה.

כלומר לפי התורה, בהבנת ר' יהודה, שור מועד הוא אך ורק שור שנגח 3 פעמים מחמת גירוי נורמאלי. גירוי שבו נתקל השור בצורה סבירה ביום-יום. אך אם נגח השור מחמת גירוי יוצא דופן – שור זה לא ייחשב למועד.

ממילא כאשר אנו מדברים על שור מועד, אין מקום לחשוב שרק גירוי קיצוני ישפיע עליו, אלא ודאי שגם גירוי רגיל ישפיע עליו, שלא כמו תפיסתו של ר' מאיר. גירוי נורמאלי ע"פ הגדרתנו הוא גירוי שהשור נתקל בו תמיד, וייתכן בהחלט שיגיע אל השור גם כאשר הוא נמצא שמור בחצר בעליו. ממילא אין השמירה מונעת מהגירוי הנורמאלי מלהגיע אל השור, וייתכן כי שור מועד 'יופעל' בעודו בחצר מחמת גירוי כזה. וכאשר יקרה הדבר, השמירה לא תעצור את השור מלצאת החוצה ולהזיק. דבר זה סביר הרבה יותר מהחשש שבעקבות רוח שאינה מצויה יוצא השור מן החצר ובחוץ ייתקל בגירוי יוצא דופן.

כלומר, אמנם נכון שאם השור ייתקל בגירוי יוצא דופן הוא עלול ליגח, אך ציווי חובת שמירה מעולה רק לצורך המקרה הקיצוני של רוח שאינה מצויה המביאה לכך שהשור ייתקל בגירוי יוצא דופן – זהו ציווי מגוחך! שהרי סבירות גבוהה בהרבה היא שהשור 'יופעל' מחמת גירוי רגיל שיגיע אליו, ולכן אין השמירה המעולה מוסיפה באמת הגנה סבירה מאת השור, שהרי אף שמירה לא תעצור את השור כאשר הוא מעוצבן.

לפי זה מובנת דעתו של ר' יהודה כי שור מועד הוא רק כזה שנגח 3 פעמים ב-3 ימים. רק נגיחות כאלו מוכיחות שלא מדובר היה במשהו יוצא דופן שהשפיע על השור במקרה ביום אחד, אלא מדובר בגירוי יום-יומי שמשפיע על השור כל פעם מחדש, ולכן השור אכן מועד. כמו-כן הדרך בה ישוב השור לתמותו היא כאשר 3 ימים הוא לא יגח, ואז יתברר שאותם גירויים יום-יומיים לא משפיעים עליו עוד.

[אולי יש להוסיף שלדעת ר' יהודה כיון שהשור המועד רגיש בודאי לגירוי הנורמאלי, הרי שנעמיד שרק לגירוי מעין זה אנו יודעים שהוא רגיש, וגירוי יוצא דופן איננו גירוי המפעיל את השור, מבחינתנו. ולכן גם כאשר קטנים ממשמשים על פניו אין זה אומר שהשור איננו מועד עוד].

ר' יוסי ור' שמעון

הגמרא¹⁴ מביאה את דעותיהם של ר' יוסי ור' שמעון, בעניין הגדרת השור המועד והשור התם. שתי הדעות מורכבות משילוב הדעות של ר' מאיר ור' יהודה שהוזכרו במשנה. לדעת ר' יוסי שור מועד הוא שור שנגח 3 פעמים ב-3 ימים (כדעת ר' יהודה) ושור תם הוא שור שקטנים ממשמשים על פניו ואיננו נוגח. (כדעת ר' מאיר)

ע"פ הסברנו דעת ר' יוסי מובנת בקלות. גם הוא מגדיר כר' יהודה ששור מועד הוא שור שגירויים יום-יומיים השפיעו עליו, אבל ברור שכאשר אנו רואים שהשור לא נוגח אפילו מחמת גירוי קיצוני ויוצא דופן, שלכאורה אמור להשפיע בצורה חזקה יותר על השור – הרי שגם גירוי נורמאלי לא ישפיע עוד על השור, ולכן השור חוזר לתמותו. יש להדגיש שוב ע"פ תוס' שברור שאם יעברו גם 3 ימים בהם השור לא ינגח, הרי שיחזור השור לתמותו גם לדעה זו.

לעומת זאת ר' שמעון סובר ששור מועד הוא שור שנגח 3 פעמים ואפילו ביום אחד, והוא חוזר לתמותו רק אם לא נגח במשך 3 ימים. דעה זו קשה יותר להבנה. אך אולי ניתן להסביר בדעת ר' שמעון שישנו חשש ששור לא נוגח ביום מסוים בשום מצב מפני שבאופן יוצא דופן באותו יום הוא פשוט רגוע בהרבה ממצבו הנורמאלי. ולכן גם כאשר קטנים ממשמשים על פניו והוא איננו נוגח – אין זה אומר שבכל יום אחר לא היה נוגח במצב כזה.

למסקנה: ישנן שתי אפשרויות להגדיר ע"פ ההנחות שהוצגו כאן, מהו השור המועד. לדעת ר' יהודה שור מועד הוא שור שנגח 3 פעמים מחמת גירוי נורמאלי. לדעת ר' מאיר שור מועד הוא שור שנגח 3 פעמים מחמת כל גירוי שהוא.

הנגיחות ההופכות את השור למועד

לאחר שהגדרנו כי השור המועד שונה מהתם בכך שהוא מושפע יותר מגירויים שונים, הרי שמובן ש-3 הנגיחות הנצרכות כדי להפוך את השור למועד הן ההוכחה לכך שהגירויים הללו אכן השפיעו על השור. אך כפי שכבר ראינו לא בטוח שכל 3 נגיחות יהפכו את השור למועד. יתכן וישנו צורך בדפוס נגיחות מסוים כדי להגדיר את השור כמועד.

¹⁴ שם, דף כד ע"א.

מועד למין אחד¹⁵

ישנה מחלוקת בין ר' זביד ורב פפא, האם שור המועד למין אחד נחשב גם כמועד לכל שאר הבהמות.

לדעת רב זביד כן, ולכן שור שנגח 3 שוורים ייחשב כמועד לכל הבהמות. את דעתו יש להסביר בכך שבעיני השור אין סיבה לחלק בין סוגי הבהמות השונות, וכולן משפיעות על השור במידה זהה, אלא אם כן הוכח אחרת.

לדעת רב פפא שור כזה ייחשב כמועד אך ורק לגבי שוורים, שהרי הוכח רק לגבי שוורים שהם מהווים גירוי המפעיל את השור.

לפי רב פפא, הדרך היחידה בה שור יהיה מועד לגבי כל הבהמות למרות שלא נגח בכולן, היא אם השור יגח ב-3 סוגים שונים של בהמות, כגון שור חמור וגמל, ואז מוכח שאין השור מבדיל בין סוגי הבהמות השונות וכל אחת מהן מהווה מבחינתו גירוי המפעיל אותו. במילים אחרות, רב פפא סובר שהשור חייב להוכיח גם רצון ליגח במין המסוים אותו הוא נוגח, ע"מ שייחשב כמועד. (אולי הדבר נובע מהגדרת הקרן כ"כוונתו להזיק")

פעולת דפוס הנגיחות של השור

אך מה יקרה לדעת רב פפא במקרה בו השור יגח בשני שוורים וחמור. מצד אחד קיימות פה 3 נגיחות שונות המצביעות על כך שהשור הזה נוגח בקלות. מצד שני, אין פה 3 מינים שונים אלא רק שניים, ולכן לא ניתן לומר שהשור מועד לכל הבהמות. אבל האם השור ייחשב כמועד לגבי שוורים וחמורים אותם הוא אכן נגח ב-3 נגיחות? הדבר לא מופיע במפורש, ולכן קשה לומר מה הדין במקרה זה.

אך לכאורה הדבר תלוי בצורת ההגדרה של הנגיחות המביאות למועדות. אפשר לומר שכל שור שנוגח 3 נגיחות נחשב מבחינתו כמועד, שהרי הוכח שהשור מעוניין ליגח. וכל מה שנותר לנו לעשות זה לנתח לאחר מעשה, לעניין מה הוכיח השור שהוא מעוניין ליגח ומה לא הוכיח השור כי הוא מעוניין ליגח. לפי גישה כזו, דפוס ההתנהגות של השור בא לשלול את אותם המינים אותם לא נגח השור, ולא בא לחייב את המינים אותם נגח השור. דהיינו, בוודאי שלעניין דברים שנגח השור, ייחשב השור כמועד, וכל מטרת בדיקת הנגיחות היא לראות לאלו מינים לא יהיה השור מועד.

¹⁵ שם, דף לז ע"א.

לעומת זאת ייתכן ש-3 הנגחות לבד לא מעידות שהשור מעוניין ליגח באופן כללי, אלא רק 3 נגחות המהוות דפוס התנהגות מסוים, מעידות שהשור מעוניין ליגח באותם מינים בהם אכן נגח. לפי הבנה זו אנו זקוקים לדפוס ברור של נגחות ע"מ לחייב את המין הספציפי שלגביו קיים הדפוס.

היוצא מזה הוא שע"פ ההסבר הראשון של ניתוח דפוס הנגחות של השור, יוצא ששור הנוגח פעמיים בשוורים ופעם אחת בחמור, ייחשב כמועד לגבי שני מינים אלו ותם לגבי כל שאר המינים. לעומת זאת, בהסבר השני, כיון שלא קיים פה דפוס ברור של נגחות, הרי שהשור לא ייחשב כמועד לגבי אף מין.

ניסיון הכרעה

המשנה¹⁶ מחלקת בין שור שנוגח ביום חול לשור הנוגח בשבת, וטעמים שונים הובאו לחילוק. [רש"י¹⁷ מסביר זאת בכך שבשבת השור נח ולכן אולי המנוחה משנה את צורת הפעילות של השור לעומת יום רגיל].

בהמשך, מסתפקת הגמרא לעניין שור הנוגח שבת, שבת, שבת, ראשון ושני. האם השבת השלישית מצטרפת לשתיים הראשונות או לשני הימים הבאים אחריה. (ונשאר הגמרא בתיקו)

מהסתפקות הגמרא בכל מקרה ברור ששור הנוגח בשבת, ראשון ושני ייחשב בוודאי כמועד לגבי כל הימים, וזאת למרות שבפועל לא נגח השור 3 נגחות באף אחד מסוגי הימים השונים.

לכאורה, הדבר מוכיח שאין צורך ב-3 נגחות המהוות דפוס התנהגות, אלא די לנו ב-3 נגחות בלבד. ודפוס ההתנהגות בא רק לשלול את המצבים בהם אין ראייה כי השור נוגח, וכיון שלעניין הימים אין לנו ראייה לאף יום שהשור לא נוגח בו – ממילא השור מועד לגבי כל הימים. אמנם ניתן לומר שהמקרה פה שונה כיון שסוף סוף מדובר פה ב-3 ימים רצופים, אך בעצם מדוע הדבר משנה? והרי אותו הדבר נכון בשור הנוגח ב-3 ימים שונים שני שוורים וחמור, והרי אלו הן הבהמות שבמקרה באו לפניו, וכי מאחר שלא בא לפניו גמל, נאמר כי השור לא מועד? והרי פה אנו אומרים את אותו הדבר, שהרי בפועל 3 הימים הרצופים יוצאים כך שהראשון היה שבת והשניים האחרים ימי חול.

¹⁶ שם

¹⁷ ד"ה הרי הוא מועד לשבתות

לו יצויר כי היו רק שני מיני בהמות בעולם – שור וחמור. והשור היה נוגח בשני שוורים וחמור במשך 3 ימים, הרי היה הדבר זהה לחלוטין לנוגח בשבת ראשון ושני. ולכן בוודאי שהיינו אומרים שהשור נחשב מועד לגבי השוורים והחמורים. אם-כן כשיש לנו מיני בהמות נוספים, מדוע לא נאמר שבכל אופן לגבי אותם שני מינים אותם נגח השור – ייחשב השור למועד.

לסיכום, ניתן להבין את הדברים כך:

ראינו כי 3 הנגיחות של השור הופכות אותו למועד כתוצאה משני גורמים שעליהם מעידות הנגיחות הללו:

- א. התרגלות השור לעצם הנגיחות.
- ב. רצון השור ליגח, כתוצאה מגירויים שמופעלים עליו.

אבל רצון השור ליגח יכול להשתנות בין הדברים השונים שהוא נוגח. ייתכן שדברים מסוימים הוא רוצה ליגח ואחרים לא. ולכן רק לגבי הדברים אותם הוא רוצה ליגח – ייחשב השור כמועד. השאלה בה נשארנו היא האם כדי להכריע בדבר רצונו של השור ליגח במין מסוים יש צורך בנגיחה אחת בלבד באותו מין, או שלצורך הוכחה כזו יש צורך ב-3 נגיחות. אם נאמר שיש צורך בנגיחה אחת בלבד, הרי שכאשר ישנן 3 נגיחות אבל רק 2 מהן באותו המין, הרי שוודאי שלגבי אותו המין ייחשב השור כמועד. ואילו אם נאמר שיש צורך ב-3 נגיחות באותו המין כדי לומר שהשור רוצה ליגח בו, או 3 נגיחות במינים שונים, הרי שבמקרה הנ"ל לא ייחשב השור כמועד כלל. ניסינו להביא ראיה כי הסברא הראשונה היא הנכונה.

יכולת ליגח כתנאי מחייב למועדות

הגמרא בדף לז. מביאה את מחלוקת רב זביד ורב פפא האם שור המועד לאדם נחשב כמועד לבהמות.

- לדעת רב זביד – מועד לאדם הוי מועד לבהמות.
- לדעת רב פפא – מועד לאדם לא הוי מועד לבהמות.

הסוגיה בפשוטות דנה על מקרה בו השור נגח 3 בני אדם והרגם, ואח"כ נגח שור, ואנו רוצים לדעת אם נגיחת השור היא נגיחה עליה חל דין של שור מועד.

תוס'¹⁸ שואל על רב פפא מהגמרא באותו הדף שאומרת בפשטות שמועד לאדם הוא מועד לבהמה:

מאי שנא גבי אדם דכתיב כי יגח, ומאי שנא גבי בהמה דכתיב כי יגוף? אדם דאית ליה מזלא - כתיב כי יגח, בהמה דלית לה מזלא - כתיב כי יגוף, ומלתא אנב אורחיה קמ"ל, דמועד לאדם הוא מועד לבהמה, ומועד לבהמה לא הוא מועד לאדם.

עונה תוס' שגם רב פפא מודה במקרה בו השור נגח שור, חמור ואדם, שאז וודאי שהשור נחשב מועד לכל, ועל המקרה הזה דיברה הגמרא בדף ב: לעומת זאת הגמרא בדף לז. דיברה על מקרה בו השור נגח 3 בני אדם בלבד.

אדם אית ליה מזלא

הגמרא אומרת שההבדל העקרוני בין אדם לבהמה לעניין זה הוא שלאדם יש מזלא. בפירוש הדבר ישנם פירושים רבים, אך נראה שתוס' הבין שמזלא היינו חוזק גופני, או יכולת שכלית שהופכת את האדם למשהו שקשה יותר ליגח אותו מאשר בהמה. ממילא אפילו כאשר שור נגח שור, גמל וחמור - אין השור הזה מועד לאדם, כי לא הוכיח השור את יכולתו ליגח אדם. יוצא ע"פ זה שתנאי נוסף להפיכת השור למועד הוא הוכחת היכולת המעשית ליגח. (נראה שיש להסביר גם שלגבי כל סוגי הבהמות אין מקום לחלק בין בהמות שקל ליגח לכאלה שקשה ליגח, אלא כל הבהמות נחשבות כזהות פחות או יותר מבחינת הקושי ליגח בהם. ולכן שור שנגח 3 בהמות שונות ייחשב מועד לכל סוגי הבהמות)

אבל כדי להוכיח את יכולתו ליגח באדם די לו לשור בנגיחה אחת בלבד באדם, ואין צורך ב-3 נגיחות שונות בבני אדם כדי להוכיח שהשור אכן מסוגל ליגח במין האדם. ולכן נגיחה בודדת זו מצטרפת עם שתי הנגיחות בבהמות ליצירת מועדות לגבי האדם. אם נשאר בהנחה הקודמת ששור שנגח שני שוורים וחמור ייחשב מועד לשני מינים אלו, הרי נוכל להרחיב כאן את הדבר ע"פ תוס' ולומר ששור שנגח 2 בני אדם ושור, או 2 שוורים ואדם, ייחשב מועד לגבי האדם. (וגם לגבי השור, כמובן)

לעומת הסבר זה של תוס', אומר רבינו פרץ¹⁹ כך: "אבל הכא מיירי שנגח שור וחמור ואדם, דכה"ג אפי' ר' פפא מודה דהוי מועד לבהמה... היכא דאדם הוא מאחד מן המינים מהניא השלמתו לעשותו מועד לכל הבהמות"

¹⁸ שם, דף ב ע"א. ד"ה ומלתא אנב אורחיה קמ"ל

לשונו של רבינו פרץ לא אומרת שבמקרה זה בו נגח השור בשור, חמור ואדם ייחשב השור כמועד לאדם, אלא רק שהאדם מצטרף עם שאר המינים ליצירת דין מועדות לעניין הבהמות. לכאורה, הסבר כזה קשה מלשון הגמרא המכריחה שאנו מדברים על מצב בו השור מועד לאדם שהרי הלשון היא: "מועד לאדם הוי מועד לבהמה" אך ניתן לומר שכוונת המילים 'מועד לאדם' היא הנגיחה השלישית היוצרת דין מועדות. וכך אומרת הגמרא: כאשר הנגיחה המשלימה את דין המועדות היא נגיחה באדם, הרי שנגיחה זו מצטרפת לשתי הנגיחות בבהמות ליצירת דין מועדות לבהמות. לעומת זאת מועד לבהמה לא הוי מועד לאדם היינו שהנגיחה השלישית הנעשית בבהמה לא מצטרפת לשתי הנגיחות הקודמות באדם, ולכן השור לא ייחשב מועד לאדם.

דין זה יש להבין, שהרי ע"פ ההנחות שהבאנו עד כה, אין סיבה ששור הנוגח ב-2 בני אדם ושור לא ייחשב מועד לגבי האדם. וכן הדבר לגבי הנוגח באדם, שור וחמור. נראה שהדבר תלוי בהסבר "אדם אית ליה מזלא"

המאירי²⁰ מסביר את הדבר בצורה שונה מתוס': "באדם קראו נגיחה הואיל ואימתו עליו ואי אפשר לנגחו פתאום כל כך אלא שהיא צריכה כוונה ואומד בשעת נגיחתה בו ואף הוא יש לו צד להשתדל בהצלה"

כלומר באדם קיימים שני דברים: יותר קשה להרוג אותו פיזית כי הוא משתדל להציל עצמו, וכן לשור קשה יותר פסיכולוגית להרוג אדם כי מוראו עליו.

לפי זה אפשר לומר שכדי ששור יוכיח לחלוטין שהוא מסוגל מבחינה מנטלית להרוג אדם לא די בנגיחה אחת בלבד באדם, אלא יש צורך ב-3 נגיחות. שהרי רק חזרה על אותו מעשה קשה במשך 3 פעמים, מראה שהשור באמת לא מפחד מהאדם. ואולי כך סבר תוס' רבינו פרץ. הדבר דומה לצורך ב-3 נגיחות בבהמות כדי להפך למועד. נגיחה אחת יכולה להגיע במקרה ואין היא מעידה שהשור באמת מתרגל ליגח. כמו-כן לגבי האדם, כיון שמורא האדם על השור, הרי שהשור נצרך להתרגל ליגח באדם כדי להסיר מעליו את המורא הזה ולהיחשב כמועד לגבי בני האדם.

ולכן שור הנוגח אדם שור וחמור לא ייחשב מועד לאדם כי אין בכך הוכחה שהשור התרגל להתגבר על מוראו לגבי האדם.

¹⁹ שם, ד"ה דמועד לאדם הוי מועד לבהמה
²⁰ הובא בשיטה מקובצת ד"ה אדם דאית ליה מזלא כתיב כי יגח

לסיכום:

ראינו כי תנאי נוסף נצרך כדי להפוך את השור למועד, והוא הוכחת יכולת הנגיחה. יכולת זו ניתן לחלק לשני סוגים:

- א. יכולת פיזית – אותה ניתן להוכיח בנגיחה אחת.
- ב. יכולת מנטלית – אותה יש להוכיח ב-3 נגיחות.

לעניין נגיחת האדם, יש להגדיר האם הקושי של השור ליגח בו נובע רק מקושי פיזי, ואז אם השור מועד לבהמות – די לנו בנגיחה אחת באדם כדי ליצור דין מועדות לאדם.

או שנגדיר כי הקושי ליגח באדם הוא קושי מנטלי של השור, הרי שגם כאשר השור מועד לכל הבהמות, אין הוא מועד לאדם עד שיגח בו 3 פעמים.

סיכום כללי:

לפי דברינו ישנם ג' גורמים הנצרכים כדי להפוך את השור לשור מועד, לגבי דבר מסוים:
א. 3 נגיחות – המעידות שהשור רגיל ליגח באופן כללי.

ב. רצון (כוונה) ליגח. כלומר רק מין אותו השור הוכיח כי הוא נוגח, יהיה השור מועד לגביו. ובעניין זה ישנן שתי אפשרויות להבנת הדרך ליצירת הוכחת הרצון ליגח במין זה:

1. נגיחה אחת מבין ה-3 נעשתה במין זה. (וזו הגישה בה נקטנו)

2. יש צורך ב-3 נגיחות במין זה, או ב-3 נגיחות ב-3 מינים שונים.

ג. יכולת ליגח במין עליו אנו דנים. גם פה יש לחלק בין שני סוגי יכולת:

1. יכולת פיזית – מוכחת בעזרת נגיחה אחת במין החזק.

2. יכולת מנטלית – מצריכה 3 נגיחות במין החזק.

